

WOORD VOORAF

De bel blijft maar rinkelen terwijl ik de laatste *struffoli* afmaak, gefrituurde balletjes met honing. Wie zou dat nu nog zijn? Ik ren met mijn handen vol bloem, die ik zo goed mogelijk aan mijn schort afveeg, naar de deur om open te doen.

De bloemist glimlacht schuchter vanachter een reusachtige kerstster.

‘Voor u, signora Loren. Mag ik uw handtekening?’

Het zegel op de grote rode strik brengt me terug naar Italië en maakt me blij.

Ik zet de plant op de kast en bekijk het kaartje. Nog meer kerstwensen, nog een uiting van genegenheid, van vrolijkheid.

Het geschreeuw van de kinderen, die net uit Amerika zijn gekomen voor de feestdagen, vult het huis met vrolijke wanorde. Morgen is het kerstavond, eindelijk zullen we weer allemaal samen zijn, maar het feit wil dat ik nog niet klaar ben. Hoe krijg ik ze allemaal op tafel? Hoe krijg ik al die *struffoli* op tijd gefrituurd?

De wereld om me heen draait duizelingwekkend, en ik weet niet hoe ik dat moet stoppen. Ik voel me versuft, alsof me iets ontglipt. Ik ga weer terug naar de keuken, op zoek naar zekerheden die ik niet vind. Vervolgens loop ik naar de eetkamer, in de hoop dat het daar beter is. De tafel! Ja, de tafel voor morgen. Die wil ik kleurig en schitterend. Als een dolle pak ik de glazen, zet de borden met het bestek neer, vouw zorgvuldig de servetten en wijs iedereen een plaats toe.

Mijn sterrenbeeld is Maagd. Meestal weet ik met mijn ietwat obsessieve perfectie zelfs mezelf te ergeren, maar vandaag niet, vandaag lijkt het me alsof de wanorde overal de overhand heeft. Ik begin opnieuw, terwijl ik probeer rustig te blijven. Eens kijken, twee, vier, acht plus vijf, dertien, en vier, zeventien... nee, geen zeventien! Laat me nog eens tellen.

Van de foto op de ladekast lacht Carlo me toe, met die speciale glimlach van hem op onze huwelijksdag.

Ik zal nooit de eerste keer vergeten dat ik die ogen op me gericht voelde, jaren geleden, in een restaurant tegenover het Colosseum. Ik nog maar net geen kind meer, hij een gearriveerd man. De kelner die naar me toe komt met het briefje waarin de ‘producer’ me laat weten dat hij me heeft opgemerkt. Dan de wandeling door de tuin, de rozen, de geur van de acacia’s, de zomer die ten einde loopt. Het begin van mijn avontuur.

Ik streel de groene leunstoel waarin hij met zijn krant indutte. Het is een beetje kil, ik moet eraan denken dat ik morgen de haard laat aansteken. Gelukkig komt Beatrice me uit mijn weemoedige stemming halen. ‘Oma Sophia, oma Sophia!’ De jongste van mijn kleinkinderen, lichtblond en zeer gedecideerd. Achter haar verschijnen de andere Apachen, als afvaardiging. Het wordt tijd dat ze zich klaarmaken om naar bed te gaan, maar zij piekeren er niet over. Ik kijk ze aan, ze lachen naar me, we sluiten een compromis.

‘Waarom gaan we geen film kijken?’

Allemaal samen gaan we op de grote velours bank voor de tv zitten. Onder vreugdekreten brandt de strijd over de keuze los. Ten slotte wint *Cars 2*, de hit van dit moment.

‘Oma, doe Minnie Mouse eens voor ons?’

‘*Mo te preparo ’na cosarella sciuè sciuè!*’ Ik zal voor jou eens een lekker hapje maken, piep ik mijn zinnetje, terwijl ik gekke gezichten trek.

‘Nóg een keer, nog een keer, alsjeblieft, oma, nog een keer!’

Bij het horen van mijn stem uit de mond van zo’n stripfiguur liggen ze dubbel van het lachen. Wie had dat gedacht toen ik, met enige aarzeling, inging op dat verzoek voor die vreemde nasynchronisatie! Zoetjesaan laten Vittorio en Lucia, Leo en Beatrice zich door de beelden hypnotiseren en vóór het einde hebben ze het begeven. Ik leg een plaid over hen heen, kijk op de klok en denk aan morgen. Buiten is het gaan sneeuwen en door alle drukte heb ik dat niet eens gemerkt. Momenten van aankomst en vertrek zijn altijd speciaal, ze brengen je geheugen op gang, de draaimolen van herinneringen.

Als ik aan mijn leven denk, verbaast het me dat het allemaal waar is. Op een ochtend, zeg ik tegen mezelf, word ik wakker en zie ik in dat ik alles alleen maar gedroomd heb. Voor alle duidelijkheid, het is niet makkelijk geweest. Maar het is zeker mooi geweest en zwaar, en het was de moeite waard. Succes heeft zijn prijs, en daar moet je mee leren omgaan.

Niemand leert het je, het antwoord vind je zoals altijd binnen in jezelf.

Op mijn tenen ga ik naar mijn kamer. Het is prettig om even alleen te zijn. Als ik even niets doe hervind ik, weet ik, het ritme van mijn kalme hartslag.

Zo gauw ik mijn kamer binnenga, realiseer ik me dat ik het schort nog aanheb. Ik maak het los, doe mijn schoenen uit en plof neer op mijn bed, waar het tijdschrift nog ligt waar ik het vanochtend heb achtergelaten. De afgelopen avonden heeft de vreugde dat ik mijn jongens weer kan omhelzen, me van mijn slaap beroofd, en zonder slaap voel ik me verlopen. Het is de motor die me in beweging houdt. ‘Welterusten,’ roept Ninni. ‘Probeer te slapen!’

Ninni, Ninni... ze is al bijna vijftig jaar bij ons. Ze heeft voor Carlo junior en Edoardo gezorgd, ze heeft voor mij gezorgd, en nu zorgt ze met hetzelfde enthousiasme van altijd ook voor de Apachen als die de stad binnenvallen. Soms vraag ik me af waar ze het geduld vandaan haalt om ons te verdragen.

‘Ik slaap al,’ lieg ik, om haar gerust te stellen. Maar daar lig ik, met wijd open ogen naar het plafond te kijken.

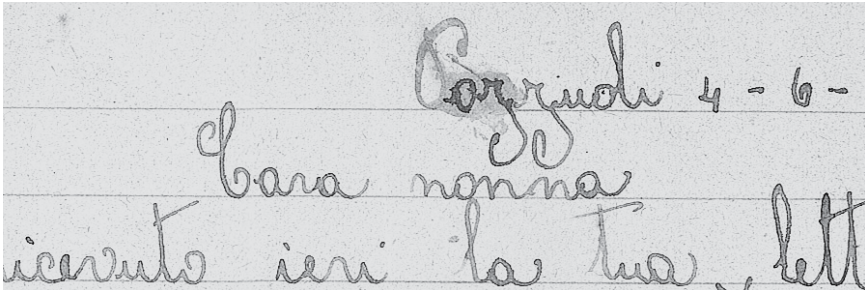
Terwijl ik tot rust probeer te komen, geef ik mijn gedachten vrij spel. Zouden mijn kleinkinderen mijn *struffoli* wel lekker vinden? In Pozzuoli maakte tante Rachelina ze, en die waren veel lekkerder. Maakt niet uit, smaken uit je kindertijd doorstaan altijd elke vergelijking.

Ik ben onrustig, zoals wanneer je van de werkelijkheid langzaam een andere wereld binnenglijdt, van dromen of herinneringen, geen idee. Ik kan niet stilliggen, dus trek ik mijn ochtendjas aan en ga naar de studeerkamer achter aan de gang. Om iets te gaan doen zonder te weten wat. Ik kijk naar de boekenkast, verplaats boeken, snuisterijen, foto's, presse-papiers. Ik ben rusteloos, alsof ik iets zoek. Ik word een beetje zenuwachtig als ik achter op de plank een kistje van donker hout zie staan. Ik herken het meteen, binnen de kortste keren vliegen mijn ogen langs brieven, telegrammen, memo's en foto's. Kijk aan, dit was het wat mij riep, dit was de rode draad die mijn stappen op deze magische winteravond leidde.

Het is mijn schatkist met geheimen, en ik word overweldigd door emoties. Mijn eerste opwelling is het te laten waar het is. Er is te veel tijd met te veel emoties verstreken. Dan pak ik het op, verzamel moed en loop langzaam terug naar mijn slaapkamer. Misschien is dit mijn kerstcadeau en is het de bedoeling dat ik het openmaak.

I

TANDENSTOKER

A photograph of a handwritten note on lined paper. The text is written in cursive and includes a date, a name, and a reference to a letter.

Bozzoli 4-6-
Caro nonna
ricevuto ieri la tua, lett

OMA-MAMMÀ EN MAMA-MAMMINA

Ik maak een envelop open met het opschrift 'Oma' en zie mezelf terug, een sprietje, met een veel te grote mond onder gele ogen, een verbaasde uitdrukking. Bij het zien van mijn kinderlijke handschrift kan ik een glimlach niet onderdrukken en binnen de kortste keren ben ik terug in Pozzuoli, in mijn moeizame kindertijd. Sommige dingen vergeet je nooit, al zou je het wel willen.

In dat briefje bedankte ik oma Sofia voor de driehonderd lire die ze me uit naam van haar zoon, Riccardo Scicolone, had gestuurd. Mijn vader zag zelfs kans om per post afwezig te zijn. Oma Sofia was een kille, afstandelijke vrouw die ik in mijn leven maar één keer had gezien. Toch vertelde ik haar in mijn brief dat mijn eerste communie de mooiste dag van mijn leven was geweest en dat ik van mijn 'peettante' een gouden armbandje had gekregen, en ook dat ik was overgegaan 'naar de vijfde, met de hoogste cijfers'. Kortom: ik vertelde haar wat elke willekeurige oma graag zou horen, en daarbij deed alsof het haar interesseerde, omdat ze om me gaf. Ik vroeg haar zelfs mijn vader voor zijn attentie te bedanken.

Geen idee wie erop had aangedrongen dat ik haar schreef. Misschien oma Luisa, die zelfs in de moeilijkste situaties op goede manieren stond. Zij, die me toen ik een paar maanden oud was in haar huis had opgenomen, die echt om me gaf, op een simpele, warme manier, een en al

aandacht. Of misschien had mijn moeder me ertoe aangezet, die elk voorwendsel aangreep om contact te zoeken met mijn vader in de hoop hem terug te veroveren, en alle mogelijke listen probeerde. Ze was ten slotte niets meer dan een meisje dat haar jeugd was afgepakt. Als ik er nu aan terugdenk, is het geen toeval dat ik opa Domenico en oma Luisa altijd ‘papa’ en ‘mamma’ heb genoemd, terwijl mijn moeder simpelweg ‘mamma’ was.

Als meisje was mijn moeder, Romilda Villani, bijzonder charmant en zeer getalenteerd. School interesseerde haar niet, maar ze speelde prachtig piano en dankzij een studiebeurs was het haar gelukt op het conservatorium van Napels te komen, het San Pietro a Majella. Op haar examen had ze ‘La campanella’ van Liszt gespeeld en was ze met een eervolle vermelding geslaagd. Ondanks hun beperkte middelen, hadden mijn grootouders een kleine vleugel gekocht die prominent in de kleine zitkamer stond. Maar haar dromen reikten verder, misschien juist door haar nerveuze schoonheid. Een concours van het Amerikaanse Metro Goldwyn Mayer had haar hoofd op hol gebracht. Ze zochten in heel Italië naar een dubbelganger van Greta Garbo, de koningin van alle diva’s. Romilda, pas zeventien, had er geen gras over laten groeien en had, buiten medeweten van haar familie, haar opwachting gemaakt bij de jury, ervan overtuigd dat ze zou winnen. Ze kreeg gelijk, en als in een sprookje veroverde ze het podium, plus een vliegticket naar Hollywood. Maar papa en mama hadden er niet van willen horen, geen sprake van dat ze zou vertrekken. Bovendien lag Amerika aan de andere kant van de wereld.

Volgens de legende zijn de lui van MGM zelfs naar hun huis gekomen om ze te overreden, maar moesten ze met hangende pootjes, ongelovig en teleurgesteld vertrekken. De hoofdprijs ging naar de tweede uitverkorene, Romilda had het haar ouders niet vergeven en hen zodra ze kon verlaten om haar droom na te jagen: Rome en Cinecittà. Ze zou krijgen wat haar toekwam, tegen elke prijs.

Maar er was iets waar de jonge Garbo uit Pozzuoli geen rekening mee had gehouden: de onvoorspelbaarheid van de liefde. Haar noodlottige ontmoeting met Riccardo Scicolone Murillo vond plaats op straat, in de via Cola di Rienzo, op een avond in de herfst van 1933. Hij was knap, lang, elegant en wist van wanten. Hij was meteen onder de indruk van dat beeldschone meisje op zoek naar roem en om haar te veroveren had hij niets beters weten te bedenken dan haar aan te moedigen en zichzelf een rol in de filmwereld toebedacht die hij helemaal niet had. Zij kende de lange rijen met aspirant-figuranten inmiddels heel goed, en kon bijna niet geloven dat ze haar prins had gevonden.

Riccardo was twintig, had wat geld en was van adellijke komaf. Als geëerd ingenieur had hij een tijdelijk baantje bij de spoorwegen, aan het traject Rome-Viterbo. Al snel bracht hun hartstocht hen naar een klein hotel in het centrum, waar ze lange liefdesnachten doorbrachten. Maar ja, toen kwam ik roet in het eten gooien. Door het nieuws van Romilda's zwangerschap, raakte Riccardo helemaal van slag en zachtjesaan bekoelde zijn liefde. Ik paste niet in zijn toekomstplannen, evenmin als mijn moeder daar ooit in zou passen.

Mammà Luisa kwam prompt naar Rome om het voor haar dochter op te nemen en een huwelijk te eisen om haar reputatie te herstellen. Het zag ernaar uit dat Riccardo zich zou laten overhalen, maar daarbij kwam een ogenschijnlijk banaal detail aan het licht: hij had het heilig vormsel niet ontvangen, en om dat alsnog voor elkaar te krijgen bleek veel moeilijker dan voorzien. Het huwelijk ging niet door, maar mijn vader gaf me, of hij dat wilde of niet, wel zijn achternaam en een druppeltje blauw bloed mee. De gedachte dat ik nooit een echte papa heb gehad maar mezelf wel burggravin van Pozzuoli mag noemen, freule van Caserta, een titel die was verleend door de familie Hohenstaufen, en markiezin van Licata Scicolone Murillo, is nogal paradoxaal.

EEN SCHAT AAN WIJSHEID EN ARMOEDE

Op 20 september werd ik geboren, een zwak, niet bepaald mooi poppetje, op de afdeling ongehuwde moeders van de Santa Margherita-kliniek in Rome. Zoals ik altijd zeg, kreeg ik als uitzet een schat aan wijsheid en armoede mee. Mammina drong er telkens weer op aan dat ze me een armbandje om zouden doen, als de dood dat ze me zouden verwisselen. Heel even hoopte Riccardo, zonder werk en boordevol twijfel, dat zijn moeder Sofia, die Romilda voor zich had proberen te winnen door mij naar haar te vernoemen, ons zou ontvangen. Maar weer vergiste ze zich. Dus huurde ze een kamer voor ons in een pension en woonden we een paar weken lang samen, als een gezin. Min of meer.

Helaas ontbrak het aan geld, aan goede wil, aan alles. Papa was te arrogant om willekeurig werk aan te pakken maar had niet de benodigde papieren voor de banen die hij ambieerde. Mijn moeder had geen borstvoeding meer en begon ernstig voor mijn gezondheid te vrezen. Die angst veranderde in zekerheid toen ze me op een dag achterliet bij de hospita om werk te gaan zoeken. Toen ze terugkwam, was ik op sterven na dood: de vrouw had me, misschien wel met de beste bedoelingen, een lepel linzen gevoerd die me fataal dreigden te worden. En Riccardo? Verdwenen, natuurlijk.

Romilda deed het enig mogelijke. Op een of andere manier kocht ze een treinkaartje naar Pozzuoli en ging ze terug naar huis. Zonder geld en zonder man, met een doodzieke baby in haar armen en gebukt onder een ‘doodzonde’ die de goede naam van haar familie had aangetast, bepaald niet benijdenswaardig. Hoe zouden de Villani’s haar ontvangen? In haar wanhoop vreesde ze ook door hen te worden afgewezen. Haar moeder kwam aan de deur. Eén blik was voldoende om de deur open te gooien en ons te omarmen, alsof we daar altijd waren geweest. Ze haalde de brandy en de mooie glazen tevoorschijn en ontfermde zich na een geëmotioneerde toast meteen over mij.

‘Hier moet moedermelk komen,’ besloot ze zonder tijd te verliezen. Zaranella werd erbij geroepen, een min die in heel Campania bekend was. Om mij te redden deden de Villani’s een gelofte aan San Gennaro en stonden ze maandenlang hun vlees af. Alles ging naar Zaranella, die het in de vorm van rijke, voedzame melk zou teruggeven.

Niemand klaagde over dat offer, papa Domenico niet, die Mimi werd genoemd, oom Guido en oom Mario niet, en tante Dora ook niet. Eendracht maakt macht, zo hebben ze er in onze familie altijd over gedacht.

Maar Zaranella’s melk was niet voldoende om mij weer op krachten te laten komen. ‘Dat kind is ziek,’ oordeelde de dokter toen hij met zijn stethoscoop naar mijn krampachtige hoesten luisterde. ‘Berglucht zou haar goed doen...’

Dus trof mama maatregelen om het kleine appartement aan zee te verlaten en met het hele gezin naar hogerop te verhuizen, naar de via Solfatara. Dat was de juiste keuze. De eerste wandeling in de avondkoelte was al genoeg om een brede glimlach op mijn magere smoeltje te toveren. ‘Ze redt het!’ zei mama tegen zichzelf, en eindelijk gerustgesteld kon ze zich weer aan haar dagelijkse bezigheden wijden. Papa Mimi, een kleine, gedrongen man, was opzichter in de munitiefabriek Ansaldo, die Pozzuoli een paar jaar later tot doelwit van verschrikkelijke bombardementen zou maken. Hij werkte keihard, te hard voor zijn leeftijd, en kwam ’s avonds uitgeput naar huis. Alles wat hij verlangde was zijn krant en een beetje rust. In plaats daarvan trof hij een groot gezin, altijd in rep en roer, dat mama zo goed en zo kwaad als het ging draaiende probeerde te houden, met al haar wilskracht en vindingrijkheid. De twee jongens werkten in de fabriek, maar alleen op afroep, en tante Dora was typiste. Alles bij elkaar opgeteld, waren hun inkomens echter niet toereikend om elke avond een warme maaltijd op tafel te zetten.

Het kwam erop neer dat het voornaamste ingrediënt in mama's keuken haar fantasie was, voornamer dan het brood, en misschien zelfs voornamer dan haar liefde. Ik herinner me haar pasta met boontjes die vrolijk in de kleine keuken aan de via Solfatara stond te pruttelen, en de geur van omelet met uitgebakken spek – als dat er was. Dat was de geur van thuis, van de familie die ons beschermde en ons verdedigde tegen de bommen, tegen de dood, tegen het geweld. Als ik dat ruik moet ik nog steeds huilen. En ik herinner me ook de *farinella*, de pasta met pompoen, de *panzanella*, geweekt oud brood met olie, tomaat en basilicum, en de gekookte gedroogde kastanjes... Een arme keuken, een keuken van niks. Toch waren dat in vergelijking met de honger die de oorlog ons zou brengen koningsmaaltijden, vooral aan het eind van de maand, als het loon van Mimi voor de helft in de *ragù* van mamma Luisa verdween. Onvergetelijke goedgeefsheid.

De flat aan de via Solfatara had een ingang van rood marmer, een schitterende tint die beslist niet onderdeed voor de villa's in Hollywood die ik later zou zien. Een warm oranje-rood, op en top Napolitaans. Toen ik het jaren later terugzag leek het me anders, met sombere paarse schakeringen. Misschien door de tijd, de wonden van de oorlog, mijn wat minder scherpe ogen.

Het appartement was klein, maar dijde uit als een trekharmonica om ons allemaal te huisvesten. Ook omdat we met steeds meer waren. Om wat te verdienen, speelde mijn moeder in de cafés en de restaurants van Pozzuoli en Napels. En soms ging ze helemaal naar Rome, waar ze Riccardo weer ontmoette. Zo kwam het dat ze op een dag bevend voor haar ouders stond om mee te delen dat ze opnieuw zwanger was.

'Tja, God straft onmiddellijk,' antwoordde Mimì, die zich maar neerlegde bij de lichtzinnigheid van die hardleerse, ongezeglijke dochter. Ditmaal trapte de jonge Scicolone niet in de val en liet hij zich niet chanteren en wilde hij niets van ons weten. Mijn zusje Maria werd in 1938 geboren als een Villani en zou die achternaam nog heel lang houden.

Mijn vader zag ik voor het eerst terug toen ik bijna vijf was. Om hem te laten komen, had mamma hem een telegram gestuurd waarin ze hem liet weten dat ik ernstig ziek was. Dus kwam hij, toen het hem uitkwam, en bracht hij een schitterend fietsje voor me mee, met lichtblauwe trappers en rode wielen en op de zijkant mijn bijnaam, Lella. Ik was door die ontmoeting zó van de wijs dat ik hem niet eens aankeek. Voor mij was Mimì mijn vader, niemand anders kon diens plaats innemen. Soms vraag ik me af of hij het zich aantrok. Dat fietsje is er in elk geval nog steeds, dat bewaar ik ergens intact in mijn hart.

Een andere keer bracht hij rolschaatsen voor me mee, waar ik dolgelukkig mee door de hal racete. Mijn zusje zeurde elke dag of ze ze van me mocht lenen. En ik, haar sadistische oudere zus, gaf ze haar alleen als ik ze net gesmeerd had. Wat is die arme kleine Maria vaak onderuit gegaan!

Intussen leefde ik mijn leven zo goed als ik kon, verscholen achter een dunne maar taaie sluier van verlegenheid. Ja, het is moeilijk te geloven, maar ik was echt verlegen, misschien ook vanwege onze situatie. Mijn vader was afwezig en mijn moeder was te blond, te lang, te levendig, en vooral niet getrouwd. Ik wist me niet goed raad met haar uitzonderlijke, vrijmoedige schoonheid. Ik droomde van een normale, geruststellende mama met zwart haar, een verkreukeld schort voor, handen vol kloven en vermoeide ogen. Zoals mama, of zoals de Antonietta die ik veertig jaar later een gezicht zou geven in *Una giornata particolare*.

Ik bad God of mamma me niet van school zou komen halen, omdat ik me schaamde voor mijn klasgenootjes. Op de nonnenschool die ik bezocht, ging ik altijd als eerste of als laatste de klas in, als alle anderen al waren gaan zitten. Ik was bang om uitgelachen te worden. Kleine meisjes kunnen heel vals zijn, dat is bekend. Ik was netjes en ijverig, deed mijn werk als een kleine soldaat, maar voelde me bij de anderen niet op mijn gemak. Ook omdat ik zo ontzettend donker was, en broodmager, en iedereen me Tandensterker noemde.